

ratura, si tenim en compte que, amb el pas dels anys, l'escriptura de Ricart esdevé menys treballada i més telegràfica. Sí que és cert, però, que almenys fins als anys trenta s'hi palesa una voluntat d'estil bastida a través de jocs textuals i de gèneres, entre els quals l'anècdota ocupa el lloc més rellevant. En qualsevol cas, el volum *Quaderns Kodak* posseeix un innegable interès tenint en compte que es tracta d'uns diaris inèdits fins al moment, amb l'excepció d'algunes cites esparses. Cal afegir-hi, a més, el fet que l'obra ens permet reconstruir i conèixer amb major profunditat, fins i tot des d'un cert intimisme, la figura del gravador català, alhora que ofereix una mirada, adés crítica, adés irònica o admirada i vehement, tant de l'època en què va viure com dels propis interessos culturals i de les relacions intel·lectuals que mantingué. Resulta, sens dubte, una aportació rellevant a l'àmbit de la literatura del jo escrita en català.

GARRIGASAIT, Raúl: *Els fundadors. Una història d'ambició, clàssics i poder*, Barcelona: Ara Llibres, 2020.

VICTÒRIA ALSINA KEITH

Universitat Pompeu Fabra

victoria.alsina@upf.edu

L'obra que ressenyem explora la història de la Fundació Bernat Metge, l'emblemàtica col·lecció de clàssics grecs i llatins, des dels anys 20 fins a finals dels anys 60 del segle XX. Val a dir que la darrera dècada està glossada de manera breu i impressionista, i que en realitat la narració pròpiament s'acaba l'any 1959, amb la mort del darrer dels tres fundadors a què al·ludeix el títol; perquè de fet el relat gira entorn de les tres figures més significatives d'aquesta empresa, els homes que la van fer possible i que en van constituir el motor durant l'època estudiada en el llibre: Francesc Cambó, Joan Estelrich i Carles Riba.

El llibre, que es desenvolupa cronològicament, està dividit en sis parts, cadascuna dedicada a una etapa de la Fundació, però també centrada en un element o personatge diferent. El capítol 1, «Epifania vora el mar», presenta la concepció i els inicis de l'empresa i fa el retrat dels homes que en van ser l'ànima. El capítol 2, «La primavera epicúria», examina el primer volum de la col·lecció, *De la natura*, i la tasca feta pel traductor Joaquim Balcells. El capítol 3, «Sota la bota militar», cobreix l'època de la dictadura de Primo de Rivera i exposa els efectes que tingué sobre la llengua i la cultura catalanes, i sobre la FBM. El capítol 4, «El monstre i l'ideal», dedicat a l'època de la República, presta una atenció especial a la traducció que Riba feu de les tragèdies d'Èsquil. El capítol 5, «Les Erínies desfermades», tracta de les activitats de la FBM durant la guerra civil i de la profunda divisió que la guerra provocà entre els fundadors, situats en bàndols oposats. El capítol 6, «Collaborar i resistir», relata els esforços de la col·lecció per sobreviure

després de 1939. El llibre acaba amb un epíleg en què es considera la FBM des de la perspectiva del present.

No es tracta, ni és el que es pretén, d'una obra de recerca; la major part del que s'hi explica es basa en publicacions anteriors, que consten en una extensa i útil bibliografia situada després de l'epíleg. Entre aquestes publicacions en trobem, d'una banda, de personalitats destacades de l'època, com el mateix Cambó, Eugeni d'Ors o Lluís Nicolau d'Olwer; d'altra banda, hi ha una bona selecció dels estudis més importants sobre Carles Riba, sobre Cambó i Estelrich, sobre el noucentisme i sobre la FBM. Entre els darrers, cal destacar el llibre de l'enyorada Montserrat FRANQUESA (2013), basat en la seva tesi doctoral. Ens preguntarem per què calia una nova història de la FBM tan pocs anys després de la de Franquesa. La resposta és que el treball de Franquesa és una obra sobretot acadèmica, que ens ofereix una visió de la FBM des de l'estudi dels clàssics i la filologia, mentre que el de Garrigasait descriu la col·lecció en el seu context. Tot seguint el fil de les vicissituds de la FBM les va situant en l'àmbit polític, cultural i literari en què es creà i es desenvolupà l'empresa, la Catalunya que va des de l'esclat ple de projectes del noucentisme i la República fins a la profunda desfeta que representaren la guerra civil i, després, el franquisme. I fa visible la interrelació estreta que hi ha entre la col·lecció i el seu rerefons.

Els fundadors, que es pot considerar un assaig d'alta divulgació, està meravellosament escrit, amb una prosa alhora genuïna i estàndard, que té, entre d'altres, dues grans qualitats: la capacitat de sintetitzar situacions i esdeveniments complexos amb un parell de frases justíssimes i una gran claredat.

El llibre arrenca amb el descobriment, el 1908, de l'estàtua d'Esculapi a Empúries en el transcurs de les excavacions d'aquesta ciutat grega, troballa de gran importància per als noucentistes, «convençuts que la nació catalana tenia des de sempre una essència clàssica immutable» (p. 15). El relat d'aquest esdeveniment i de l'impacte que tingué en el seu moment dona lloc a fer un retrat de cadascun dels tres *fundadors* que ens ajuda a veure per què va prosperar la seva empresa: Cambó, l'home que, havent-se fet multimilionari, es converteix en un gran mecenes de la cultura catalana; Estelrich, jove i brillant activista cultural, fou l'esperit inquiet que tirà endavant l'empresa; i Riba, l'intel·lectual, poeta, hel·lenista i traductor, imprescindible per assegurar la qualitat que requeria el projecte.

Un dels capítols més interessants és el segon, que gira al voltant del primer volum de la FBM, *De la natura*, del poeta i filòsof Lucreci, i de dues polèmiques que va suscitar aquesta publicació. Garrigasait examina amb detall la qualitat de la introducció, l'aparat crític i la traducció fetes pel jove però ja notable llatí Joaquim Balcells, de qui repassa la trajectòria. Aquesta anàlisi constitueix una de les aportacions del llibre, ja que la figura de Balcells, un filòleg de renom internacional que malgrat una mort prematura va crear escola, no és, malauradament, prou coneguda encara. En el transcurs d'aquest petit estudi l'autor explica què significa constituir el text d'una obra antiga i per què aquesta tasca filològica demana una alta especialització que en aquells moments no estava a l'abast de gaires estudiosos de Catalunya. Això dona lloc a exposar la primera de les polèmiques

que hem esmentat: Carles Riba i Lluís Nicolau d'Olwer van posar en dubte que hi hagués al país prou filòlegs prou competents per establir els textos de totes les obres, i Nicolau va proposar que es compressin els drets dels millors textos ja establerts i que els traductors s'hi basessin per fer la seva tasca. Cambó i Estelrich, però, van preferir que a cada volum el traductor o un altre especialista establís el seu propi text, i així es va fer. A propòsit d'això Garrigasait afirma: «Avui cadascú pot demanar-se a qui s'hauria d'haver fet cas: als qui només tenien raó, o als qui tenien la vehemència fervorosa que va posar tots els altres a remar.» (p. 56) Em permeto de discrepar del que sembla opinar l'autor. Jo crec que la FBM, amb les seves excel·lents traduccions, hauria despertat el mateix entusiasme i hauria contribuït en la mateixa mesura a l'estandardització del català si els textos que les acompanyaven haguessin estat els ja establerts per especialistes de renom, i s'hauria estalviat de tenir un cert nombre d'edicions «ineptes, mal fetes o directament plagiades» (PÒRTULAS 2007: 612).

La segona polèmica la va suscitar la tria de l'autor i el contingut mateix de l'obra traduïda: dins del catalanisme, els catòlics més conservadors consideraven que l'epicureisme que Lucreci (un ateu!) propugnava en la seva obra era una filosofia repugnant per als valors cristians; l'exemple més notable d'aquesta actitud, que avui pot semblar singular però que cal entendre en el seu context, es veu en mossèn Antoni Maria Alcover, que el 1923 publicà al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* de Palma un article enfurismat a propòsit de la Fundació Bernat Metge i, sobretot, del seu primer volum, segons ell una obra «farcida d'impietats, blasfèmies i escopinades an el cel» (citat a la p. 68): un escrit que li valgué la indignació de Joan Estelrich. En l'últim paràgraf d'aquest segon capítol Garrigasait sintetitza el que significava aquesta polèmica en el seu moment històric, i acaba: «Encara que avui la posició ens pugui semblar pintoresca, si hi va haver polèmica és perquè els clàssics eren una peça clau en els canvis culturals del moment» (p. 70).

Un altre capítol important és el 4, dedicat en gran part al paper de la FBM en la recuperació d'un llenguatge literari estandarditzat en la línia del que propugnaven Eugeni d'Ors i l'Institut d'Estudis Catalans i, sobretot, dedicat a la figura de Riba com a traductor, i, de manera especial, a la versió que feu de les tragèdies d'Èsquil, aparegudes en tres volums entre el 1932 i el 1934. Fins aleshores Riba havia traduït Xenofont i Plutarc, i ho havia fet amb la voluntat de contribuir a la creació d'un català literari. Però amb les tragèdies d'Èsquil s'enfrontà a un text molt més cantellut, obscur i dens, que posà a prova la seva perícia com a traductor i com a poeta, i que són una fita en la col·lecció, en l'obra de Riba i en la història de la traducció al català.

En el capítol 6 i l'epíleg s'explica el gran canvi que va sofrir la FBM després de 1939, no pas en el valor de les traduccions publicades sinó en la difusió i la importància social que passà a tenir. Tot i que les tossudes gestions d'Estelrich van fer possible que un volum de la FBM fos dels primers llibres a publicar-se legalment en català, l'any 1942, amb la majoria dels col·laboradors a l'exili i sota una repressió i una censura implacables, la col·lecció havia passat «del centre de la vida pública [...] a una existència marginal» (p. 227).

L'epíleg que clou la història té un caire personal: l'autor relata l'impacte que li causà arribar, el 2007, a la seu de la FBM (Via Laietana 30, com diu repetidament al llarg de l'epíleg), on la directora de la col·lecció, Montserrat Ros, li va ensenyar la seu de l'empresa, la biblioteca i les taules on havien treballat Carles Riba i Joan Estelrich, i li va explicar la feina meticulosa i rigorosa que s'hi feia.

Es pot entendre per què Garrigasait ha decidit aturar la història als anys 60 (de fet, abans) en lloc de fer-la arribar, per exemple, fins al moment en què, el 2017, la Fundació Bernat Metge va canviar de mans en ser comprada a la família Guardans Cambó pel grup SOM. Haurien estat dues històries diferents: una, la història d'una empresa de gran prestigi i vitalitat, arrelada al seu entorn, que el món cultural tenia com a referent, i una altra, la d'una empresa que anava fent la viu-viu (tot i continuar publicant), que conservava el prestigi, però un prestigi reverencial, i que cada vegada estava més desconnectada dels centres de cultura més vitals. Això no és una crítica a aquesta etapa de la FBM, que prou va fer continuant amb la feina després del daltabaix sofert; simplement, no es podia fer més del que ja es va fer. Com bé diu el títol del darrer capítol, «Col·laborar i resistir».

Els fundadors, doncs, relata, com si es tractés d'una narració, la història d'una empresa literària catalana profundament vinculada a l'entorn històric, polític i cultural que la va fer sorgir, de tal manera que no ens parla només de literatura i traducció sinó que ens explica un fragment de la història recent de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

- FRANQUESA (2013): Montserrat Franquesa, *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)*, Barcelona: PAM.
- PÒRTULAS (2007): Jaume Pòrtulas, «Crònica. La Fundació Bernat Metge ha arribat al número 350», *Estudis Romànics*, 29, ps. 610-612.

MIR, Catalina: *Vint-i-dues aproximacions a la traïció com a tema literari. Per a una anàlisi global de Vint-i-dos contes de Mercè Rodoreda*, Barcelona: Fundació Mercè Rodoreda, 2021; «Biblioteca Mercè Rodoreda» 14.

ADRIANA NICOLAU JIMÉNEZ

Universitat de Barcelona
adriananicolau@ub.edu

Vint-i-dos contes és un llibre frontissa, el primer publicat per Rodoreda després de la desfeta republicana, de manera que, «si ens atenim estrictament al que l'escriptora considera la seva producció vàlida, VDC donaria el tret de sortida a la seva trajectòria» (p. 8). El recull va ser descrit per l'autora com a desigual i també